

Edukacyjne wspieranie rozwoju ucznia

Mianem edukacyjnego wspierania określamy interakcyjne kompetencje nauczyciela, umożliwiające mu trafne pomaganie uczniowi w osiąganiu jego indywidualnych potrzeb rozwojowych. Potrzeby te mogą być natury intelektualnej, psychomotorycznej, emocjonalnej, społecznej, moralnej bądź innej.

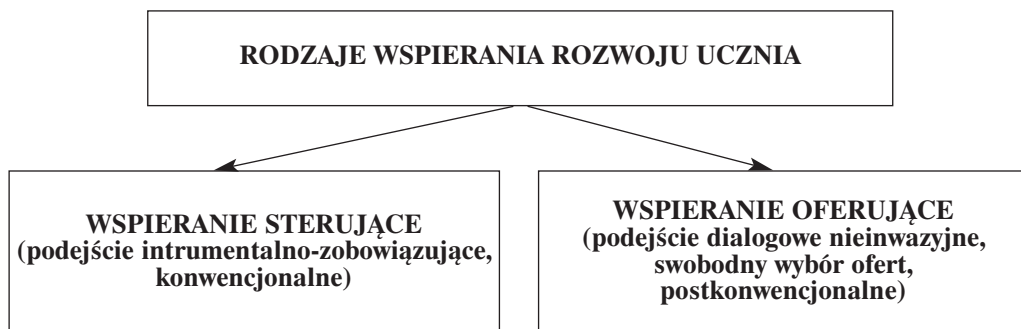
■ **Władysław Puślecki**

Wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje edukacyjnego wspierania rozwoju ucznia – sterujące i oferujące. Idea wszechstronnego rozwoju dziecka (ucznia) wymaga wyważonego wspierania edukacyjnego zarówno sterującego, które wyrasta z zasad racjonalności adaptacyjnej, jak i oferującego, typowego dla racjonalności emancypacyjnej. Trzeba jednak zhumanizować rozum instrumentalny i ograniczyć bezradność dzieci (uczniów) wobec problemów przerastających ich możliwości oraz przyznać im taki

zakres obowiązków i swobody, jaki są w stanie udźwignąć. W niniejszym artykule przedstawię rodzaje i strategie oraz metodyczne przesłanki edukacyjnego wspierania rozwoju uczniów.

Rodzaje i strategie edukacyjnego wspierania rozwoju ucznia

Racjonalność adaptacyjna legitymizuje sterujące, natomiast emancypacyjna oferujące wspieranie rozwoju ucznia. Są to dwa główne i diametralnie odmienne rodzaje tego typu wspierania (schemat 1).



Schemat 1

Wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje edukacyjnego wspierania rozwoju ucznia – sterujące i oferujące. Idea wszechstronnego rozwoju wymaga wyważonego wspierania edukacyjnego zarówno sterującego, jak i oferującego, typowego dla racjonalności emancypacyjnej.

W procesie sterującego wspierania rozwoju ucznia kierowniczą rolę pełni nauczyciel. Jest to pomoc udzielana oficjalnie i w majestacie prawa. Obejmuje wszelkie rodzaje doraźnej bądź systematycznej pomocy edukacyjnej udzielanej uczniowi mającemu określone problemy utrudniające jego rozwój umysłowy, psychomotoryczny, emocjonalny, społeczny, moralny, aksjologiczny, komunikacyjny czy duchowy. Zamiennie wspieranie sterujące rozwoju ucznia można nazwać *wspomaganiem rozwoju* lub jego *stymulowaniem*.

Ponieważ proces *wspomagania rozwoju* jest działaniem konwencjonalnym, stąd wyróżnia się w nim odpowiednie procedury, modele, środki i metody. W literaturze przedmiotu znanych jest wiele modeli edukacyjnego wspomagania rozwoju. Mówi się, między innymi – o modelu metodycznym, kompensacyjnym, oświatowym, moralnym¹ czy o modelu stymulowania i wspierania rozwoju².

Wspieranie sterujące wymaga od ucznia bezwzględnego podporządkowania się jego rygorom. W wielu przypadkach jest jedyną receptą na likwidację bądź znaczne osłabienie problemów, z jakimi boryka się uczeń.

Zgoła odrębnymi właściwościami charakteryzuje się oferujące wspieranie rozwoju ucznia. Opiera się ono na racjonalności emancypacyjnej. Właściwie jest ono swoistą

antydydaktyką z domieszką antypedagogiki, bowiem przeciwstawia się nie tylko nauczaniu podającemu, ale i wszelkim formom sterowania nauką i wychowaniem ucznia według określonych wzorów. Oferujące wspieranie rozwoju ucznia stanowi zwartą koncepcję pedagogiczną, która zakłada nowe podejście do rozwoju osobowego jednostki ludzkiej. A owo podejście nakazuje nauczycielowi liczyć się z tym, że każdy człowiek, w tym także i uczeń, żyje we własnym świecie i ma prawo tworzenia własnego świata na swój sposób i nikt nie jest powołany do tego, by go w tym wyręczać lub ograniczać³.

Wspieranie sterujące wymaga od ucznia bezwzględnego podporządkowania się jego rygorom. W wielu przypadkach jest jedyną receptą na likwidację bądź znaczne osłabienie problemów, z jakimi boryka się uczeń.

Przejrzystą wykładnię interesującego nas rodzaju wspierania rozwoju opracował R. Kwaśnica. Według Kwaśnicy istota tego typu wspierania polega „na komunikowaniu osobie doświadczającej pomocy swojego punktu widzenia. Pomoc tego rodzaju można zatem sprowadzać do mnożenia alternatywy, wymiany punktów widzenia, zaświadczenia o istnieniu innych możliwości, czy wreszcie można ją traktować jako swoistą postać dialogu, w którym pomagającemu idzie o wypowiedzenie swego zdania po to, aby mogło ono być odczytane jako oferta jednego z możliwych sposobów rozwiązania sytuacji, w jakiej znajduje się osoba doświadczająca pomocy”⁴.

¹ Z.B. Gaś, *Doskonalący się nauczyciel*, Lublin 2001, Wyd. UMCS, s. 13 i dalsze.

² A. Brzezińska, *Spoleczna psychologia rozwoju*, Warszawa 2000, s. 90 i dalsze.

³ R. Kwaśnica, *O pomaganiu nauczycielowi – alternatywa komunikacyjna*, Wrocław 1994, Wrocławska Oficyna Nauczycielska, s. 13-14.

⁴ R. Kwaśnica, *O pomaganiu nauczycielowi – alternatywa komunikacyjna*, Wrocław 1994, Wrocławska Oficyna Nauczycielska, s. 16.

Cytowany autor uważa, iż odpowiedniejszymi nazwami dla tej formy pomocy mogłyby być takie określenia, jak: *pomaganie poprzez komunikację, wymianę punktów widzenia* albo *pomaganie przez dialog*. Z tego też względu, jak to się wydaje niektórym, oferującego wspierania rozwoju ucznia absolutnie i pod żadnym względem nie można kojarzyć z pedagogiką specjalną. Jest to pedagogika dla jednostek wolnych od przymusu i przemocy, autonomicznych, krytycznych, samorealizujących się, kreatywnych, odpowiedzialnych i pełnomocnych. Jednym słowem takich, które potrafią krytycznie wybierać z wielorakich ofert, których samourzeczywistnianie sprzyja rozwojowi w określonym zakresie.

Oferujące wspieranie rozwoju wymaga ze strony ucznia niezbędnej dojrzałości w korzystaniu z tej sposobności. Jej braki mogą zniweczyć tego typu pomoc edukacyjną i zatrzymać rozwój na poziomie zadatków. W takich przypadkach powstaje zastój w procesie rozwojowym, którego usunięcie lub osłabienie wymaga zastosowania wspierania sterującego, a więc wspomagania edukacyjnego.

Główny cel oferującego wspierania edukacyjnego to niedyrektywne pomaganie uczniowi w samorealizacji własnego rozwoju. Niewiele ma to wspólnego z pomaganiem uczniom z niepowodzeniami szkolnymi. Raczej jest swoistą edukacją, uprawianą przez uczniów samorealizujących się w szkolnym procesie dydaktyczno-wychowawczym w samodzielnym dochodzeniu do wiedzy oraz podmiotowym rozwoju w innych dziedzinach.

Oferujące wspieranie rozwoju ucznia przejawiać się może, z jednej strony – w szczerym uznaniu przez nauczyciela

trafnego pomysłu działania, prawidłowej jego realizacji, włożonego wń wysiłku, konsekwencji postępowania i uzyskanych efektów, z drugiej zaś w wizji alternatywnych rozwiązań mających na celu przekraczanie stanów zastanych w określonej dziedzinie rozwoju ucznia.

Nauczycielskie oddziaływania mają tutaj pośredni wpływ na ucznia i polegają głównie na organizowaniu okazji edukacyjnych sprzyjających rozwojowi. To trochę przypomina postulat Montaigne'a głoszony cztery wieki temu: „Nauczyciel powinien dziecku dostarczyć kwiatów, z których by miód wysysało, ale nie powinien dla niego tego miodu robić”⁵.

Oferujące wspieranie rozwoju wymaga ze strony ucznia niezbędnej dojrzałości w korzystaniu z tej sposobności. Jej braki mogą zniweczyć tego typu pomoc edukacyjną i zatrzymać rozwój na poziomie zadatków. W takich przypadkach powstaje zastój w procesie rozwojowym, którego usunięcie lub osłabienie wymaga zastosowania wspierania sterującego, a więc wspomagania edukacyjnego.

We wspieraniu oferującym można wyróżnić trzy jego strategie realizacyjne, a mianowicie: wspieranie laudacyjno-motywacyjne, semisterujące i multioferujące.

Wspieranie laudacyjno-motywacyjne
(łac. *laudo* = *chwalić*)

Podmiotowym mechanizmem wspierania rozwoju ucznia są jego potrzeby wyższego rzędu, głównie potrzeba uznania ze strony nauczyciela i innych osób znaczących, poczucie godności i zaufania we własne siły, zaspokajania swej ciekawości i chęci zrozumienia świata oraz swobodnego i odpowiedzialnego działania edukacyjnego w szkolnych sytuacjach dydaktyczno-wychowawczych. Dążność do zaspokojenia tych potrzeb jest wewnętrznym motywem działania.

⁵ Cytat za E. Key, *Stulecie dziecka*, Warszawa 1928, s. 115.

W edukacji szkolnej urzeczywistnianie potrzeby uznania wpływa w dużej mierze na autonomiczne decyzje wyboru określonej formy zachowania, jego ukierunkowanie, podtrzymanie i zakończenie, a więc posiada moc motywującą.

Uczeń doświadcza spełnienia potrzeby uznania, kiedy jego działania edukacyjne i wyniki tych działań są akceptowane i pozytywnie oceniane przez nauczyciela lub inne osoby znaczące.

Pozytywna ocena określonego działania i jego wyników oraz jej znaczenie dla ucznia stanowi podstawę wyodrębnienia laudacyjno-motywacyjnej strategii edukacyjnego wspierania rozwoju ucznia w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

Pierwszy człon tej złożonej nazwy wskazuje, iż coś podlega wartościowaniu – pozytywnej ocenie, zaś drugi – że przedmiot pozytywnej oceny posiada moc pobudzającą podmiot do działania.

Szczerza i autentyczna nauczycielska ocena pozytywna określonych czynności ucznia i ich rezultatów – rodzi w uczniu poczucie uznania, a jednocześnie pobudza go do analogicznych lub bardziej twórczych działań określonego typu.

Ten rodzaj edukacyjnego wspierania ma wyjątkowo rozległe możliwości stosowania w praktyce pedagogicznej. Spełnione jednak muszą być podstawowe warunki – chodzi o podmiotowe interakcje społeczne w szkolnym procesie edukacyjnym.

Wspieranie semisterujące (fr. *semi-* w złożeniach *pół-*)

Ten rodzaj edukacyjnego wspierania rozwoju ucznia uwzględnia możliwość częściowego stosowania w jego toku pewnych procedur właściwych pedagogice dyrektywnej. Jednak jego stosowanie uwarunkowaliśmy funkcjonowaniem w pełni podmiotowych interakcji społecznych między uczestnikami szkolnego procesu dydaktyczno-wychowawczego.

Za T. Gordonem przyjmujemy, że naczelnym celem wychowania jest szeroko rozumiany rozwój wychowanka, wynikający z jego potencjału osobowego, prowadzący do tego, by wychowanek stał się tym, czym stać się może⁶. Trzeba jednak pamiętać, iż szeroko pojmowany rozwój wychowanka to nie tylko efekt wychowania niedyrektywnego czy nie-autorytarnego, ale także, i to w dużej mierze, wychowania dyrektywnego i autorytarnego.

„Nie jest zatem istotne, czy kogoś należy wychowywać dyrektywnie czy niedyrektywnie – twierdzi B. Śliwerski – ale dla jakich celów i wartości zamierzamy to czynić. Nie można zaniechać celowego i świadomego oddziaływania na dzieci i młodzież, ufając jedynie w ich możliwości samorozwojowe”⁷.

Kierując się właśnie tymi przesłankami, wyodrębniliśmy ten semisterujący rodzaj wspomagania rozwoju ucznia. Semisterujące wspieranie rozwoju uczniów polega na edukacyjnym orientowaniu ich w procedurze osiągania celów w ściśle określonym zakresie. Treść owej orientacji ma charakter proceduralny, ukierunkowujący działania nastawiane na osiągnięcie założonych celów. Repertuar tego rodzaju wspierania najczęściej uwzględnia modele, etapy, schematy, wytyczne i zasady zachowania się. Nie zawiera reguły algorytmów.

Przykłady edukacyjnego wspierania semisterującego: Dydaktyczny model uczenia się autorstwa Decroly’ego – „obserwuj – kójarz – wyrażaj”; zmodyfikowany model kształcenia Meighana – „planuj – wykonaj – sprawdź – oceń” bądź zasady wykorzystania edubalu do rozwijania logicznego myślenia dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Nauczycielskie wspieranie semisterujące ukierunkowuje aktywność edukacyjną uczniów, ale nie gwarantuje automatycznie osiągnięcia zakładanego celu. Pomaga tym uczniom, którzy potrafią z jego dobrodziejstwa korzystać.

⁶ T. Gordon, *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 1991, s. 272.

⁷ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2004, OW „Impuls”.

Wspieranie multioferujące

Teoretyczną podstawą oferującego wspierania rozwoju ucznia jest postmodernistyczna orientacja humanistyczna, bezgranicznie ufająca w możliwości samorozwojowe dzieci i młodzieży.

W nazwie tego sposobu wspierania pierwszy jej człon „multi-” oznacza „wiele”, „dużo”. I w samej rzeczy – ten rodzaj edukacyjnego wspierania rozwoju ucznia, oparty na orientacji humanistycznej – jest w pełni niedyrektywny. Oferty nauczyciela nie mają tutaj mocy obowiązywania, są propozycjami adresowanymi do ucznia i jego w pełni podmiotowej oraz autonomicznej decyzji. Cytując A. Mickiewicza, powiemy, że uczeń jest „sam sobie sterem, żeglarzem, okrętem”, a od siebie do tego dodajmy także i „decydentem”.

A oto końcowa definicja edukacyjnego wspierania ucznia: *Mianem wspierania rozwoju ucznia określamy zindywidualizowane, sterujące, semisterujące, sterująco-oferujące, laudacyjno-motywacyjne lub (i) multioferujące formy edukacyjnej pomocy, udzielane uczniowi w szkolnym procesie dydaktyczno-wychowawczym, mające na celu osiągnięcie bądź przekraczanie standardów rozwojowych w dziedzinie poznawczej, psychomotorycznej, emocjonalnej, społecznej, aksjologicznej lub duchowej.*

Metodyczne przesłanki edukacyjnego wspierania rozwoju ucznia

Ponieważ proces szkolnego kształcenia charakteryzuje się planowym i zorganizowanym działaniem, mającym na celu wywołanie pożądaných zmian w osobowości uczniów przy ich aktywnym udziale, stąd zagadnienie wszechstronnego wspierania ich rozwoju musi stanowić część integralną merytorycznego i metodycznego przygotowania się nauczyciela do zajęć edukacyjnych (lekcji); obejmować ich projekcyjną stronę (planowanie, realizację i ewaluację).

Podstawą zajęć edukacyjnych jest ich wizja wynikająca z programu szkolnego. Postulowany model metodyczny takiego przy-

gotowania może składać się z czterech części i koncentrować się wokół poszukiwania odpowiedzi na pytania ukierunkowujące owo przygotowanie.

A oto ów model.

Założenia edukacyjne

- 1) Co w ogólności mają osiągnąć uczniowie w czasie planowanych zajęć? (Ustalenie celu ogólnego, często tożsamego z tematem zajęć.)
- 2) Co w szczególności powinni osiągnąć uczniowie w trakcie zajęć? (Ustalenie listy celów szczegółowych w sferze poznawczej, psychomotorycznej i emocjonalnej – najlepiej wyrażonych przy użyciu czasowników operacyjnych.)
- 3) Czy cele szczegółowe zostały sformułowane poprawnie? (Czy są konkretne, realne, osiągalne, sprawdzalne i mierzalne?)
- 4) Czy cele szczegółowe sfery poznawczej mają szansę być przekształcone w fazy zajęć w ich głównej części?
- 5) W którym momencie zajęć oraz w jaki sposób zapoznam uczniów z ich celami lub w jaki sposób ustalimy te cele?

Część wstępna zajęć

- 6) Jakie czynności organizacyjno-porządkowe oraz edukacyjne wypełnią tę część zajęć?
- 7) Jakie treści stanowić będą warunki wstępne uczenia się nowych treści lub utrwalania (ćwiczenia) wcześniej poznanych i jak je sprawdzę?
- 8) Jakie zaproponuję uczniom sposoby porozumienia się ze mną w trakcie ich samodzielnej pracy?

Część główna zajęć

- 9) Jakie fazy wyróżnię w toku zajęć? Jakimi posłużę się treściami, środkami i materiałami dydaktycznymi, formami organizacyjnymi pracy uczniów, metodami kształcenia (w tym edukacyjnego wspomagania i wspierania ich rozwoju), które umożliwią osiągnięcie założonych celów?

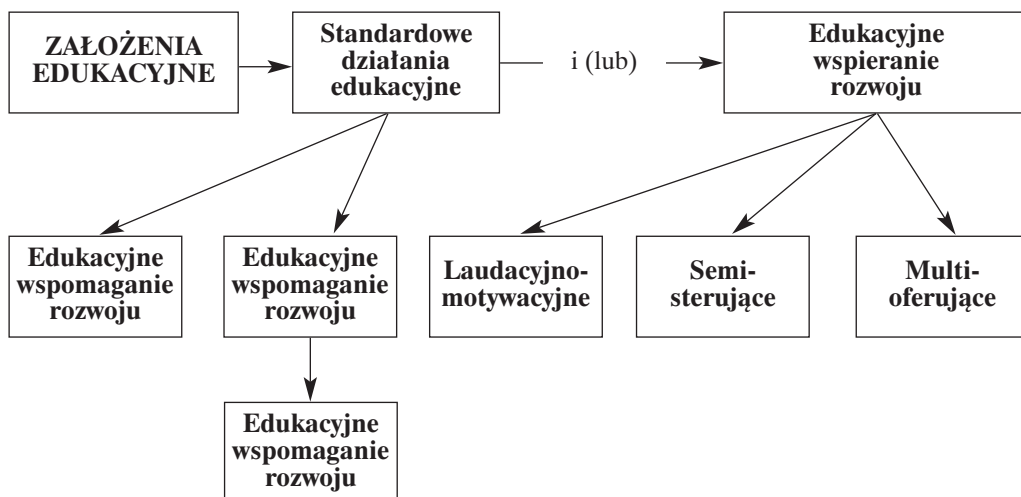
- 10) W jaki sposób uogólnię (jeśli taka potrzeba zaistnieje), utrwale nowe treści lub rozwinę odpowiednie umiejętności i nawyki?
- 11) Jak sprawdzę i ocenię stan osiągnięcia przez uczniów założonych celów zajęć?

Część końcowa zajęć

- 12) Jakie działania podejmę w stosunku do uczniów, którzy nie osiągnęli założonych celów? W jaki sposób spróbuję wyrównać braki stwierdzone w osiągnięciach uczniów? Jaki zastosuję model edukacyjnego wspomagania?
- 13) Jakie oferty wspierające rozwój uczniów w związku z przeprowadzonymi zajęciami im przedstawię?
- 14) Co będzie ewentualnym przedmiotem pracy domowej? W którym momencie zajęć zostanie przygotowana i zadana?
- 15) Co uczynię przedmiotem ewaluacji pod koniec zajęć?

Wpływ na podmiotowy rozwój ucznia w edukacji szkolnej wywierają przede wszystkim obligatoryjne oraz fakultatywne zajęcia ukierunkowane na osiąganie określonych założeń rozwojowych. Założenia te, zwane celami dydaktyczno-wychowawczymi, osiąga się poprzez systematyczną animację ich rozwoju standardowymi działaniami edukacyjnymi bądź przez wspomaganie lub

Nauczyciel w dążeniu do osiągnięcia założonych celów edukacyjnych może zastosować



co najmniej trzy procedury realizacyjne: standardową, standardowo-oferującą, oferującą.

Procedura standardowa obejmuje konwencjonalne czynności nauczyciela i uczniów, ukierunkowane założeniami edukacyjnymi konkretnego zajęcia dydaktyczno-wychowawczego. W ich rezultacie poszczególni uczniowie osiągają lub nie osiągają celów w nich zawartych. Tych, którzy określonych celów nie osiągają, obejmuje się nauczycielską pomocą, określaną mianem wspomagania edukacyjnego.

Procedura standardowo-oferująca zakłada, iż w trakcie realizacji założeń dydaktyczno-wychowawczych danego zajęcia szkolnego, standardowe działania edukacyjne w określonym zakresie dowartościuje się odpowiednimi formami nauczycielskiego wspierania oferującego.

Procedura oferująca wymaga zgola innej, postkonwencjonalnej organizacji szkolnego procesu edukacyjnego, w którego toku nauczycielskie wspieranie umożliwia uczniowi samostanowiającą samorealizację rozwojową. W osiągnięciu takiego stanu szczególnie przydatne są laudacyjno-motywuująca oraz multioferująca strategia wspierania edukacyjnego rozwoju ucznia.

Zakończenie

Postęp społeczno-cywilizacyjny wymusza wiele zmian, w tym także w oświacie i wychowaniu. Wiele tradycyjnych i wydawałoby się odwiecznych wzorców pedagogicznych stało się nagle hamulcami i w części lub całości po prostu się zdezaktualizowało. Wydawało się, że rozum instrumentalny jest panaceum na poznawanie świata nie tylko zewnętrznego,

ale i wewnętrznego. Sądono bowiem, że tylko pedagogika autorytarna jest w stanie doskonalić świat według już ustalonej definicji. Rozwijać wychowanka według pożądanych wzorców osobowych i kierować tym rozwojem, cenić pewność wiedzy i jej bezpośrednią użyteczność. Takiemu podejściu zaprzecza rozum komunikacyjny i podnosi do rangi najwyższej rozwój wychowanka jako samorealizację, bezinteresowne wspierania jego swobodnego rozwoju, współdziałanie, partnerstwo, samodzielne przekładanie wiedzy na reguły osobistego działania. Niestety, te dwie odmiennie racjonalności w czystej postaci nawzajem wykluczają się. Za dużo w nich absolutnych twierdzeń, dogmatyzmu, skrajności, obiektywizmu lub subiektywizmu. Niemniej każda z nich posiada uniwersalne walory, bez których niemożliwe staje się nie tylko sterujące, lecz także i oferujące wspieranie rozwoju wychowanka. Proponuję zatem wyeliminować z klasycznej racjonalności adaptacyjnej i emancypacyjnej skrajności, zhumanizować tę pierwszą oraz zobiektywizować drugą, czyniąc z nich w pełni humanistyczną racjonalność adaptacyjno-emancypacyjną, stanowiącą podstawę teoretyczną edukacyjnego wspierania rozwoju dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Nazywać ją będziemy koegzystencjalną racjonalnością adaptacyjno-emancypacyjną.

prof. zw. dr hab. WŁADYSŁAW PUŚLECKI
Instytut Pedagogiki, Dolnośląska Szkoła Wyższa
Edukacji TWP we Wrocławiu, przewodniczący
Zespołu Edukacji Elementarnej KNP PAN